

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere ‘zee-begrippen’

Hebt u zich wel eens afgevraagd waarom de zandbank ‘Trapegeer’ zo heet, of hoe de ‘Kabeljauw’ aan zijn naam gekomen is? Of bent u veeleer benieuwd naar de persoon achter de ‘Thorntonbank’ of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term ‘kraaiennest’? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor u op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich nu ook op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat u meegenieten van de ‘best professional judgment’ van deze zeewoordenaars

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedeij, Jan Haspeslagh, Johan Termote, Tomas Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Arnout Zwaenepoel, Jan Seys

BREDENE

Bredene gaat etymologisch terug op *breeden-ee*, een samenstelling van de verbogen vorm van het adjectief *breed* met het substantief *ee*, dat ‘water’ of ‘waterloop’ betekent. Het “brede water” waar de kustgemeente naar werd genoemd, is de Noordede of, in de volksmond, de *Nordee*, een watergang die, deels in de bedding van een oude kreek, vanaf de Blankenbergse vaart te Zuilenkerke in westelijke richting vloeit naar de spuijkom van de Oostendse voorhaven in Bredene-Sas.

BREDENE = BREDĀ!

De waternaam *ee* is een variant van *aa*, afkomstig uit het Germaanse **ahwo* ‘water’ en verwant met Latijn *aqua*. De Germaanse vorm evolueerde via *aha* tot *aa*, maar in de kustdialecten ontstond daarvan een variant *ee*. In het binnenland van de Lage Landen heten tal van waterlopen kortweg *Aa*, daarnaast treedt het bestanddeel op in samengestelde waternamen, waarvan sommige naderhand overgingen op belendende nederzettingen, bv. *Breda* in Noord-Brabant, uit *breed-aa* en dus etymologisch identiek met *Bredene*, en *Pekela* in Groningen, letterlijk ‘het zoute water’. Daartegenover staan kusttoponiemen met de vorm *ee*, als zelfstandige waternaam of als grondwoord van samenstellingen. In 13de-eeuwse oorkonden over het grondbezit in de West- en Zeeuws-Vlaamse polders is er onder meer sprake van een *lissegewer ee* bij Lissewege, een *oude(n) ee* te Nieuwmunster, een *gherouts ee*, en een *priesters ee* bij Aksel en een *harberts ee* bij Zaamslag (VMNW i.v. EE). Nederzettingen met *ee* zijn bv. *Edam* ‘dam op de Ee’ in Holland, *Zieriksee* ‘ee van Zierik’ op Schouwen-Duiveland en de eilandnaam *Overflakkee* ‘over het vlakke water’. Deze litorale *ee* werd in het Hollands soms gesloten tot een *ie*-klank, zoals bv. in

■ *Zicht op de Noord-Ede – in het plaatselijk dialect Nordee – ter hoogte van Klemskerke. Deze historische waterloop die vandaag uitmondt in de haven van Oostende, ligt aan de basis van de naamgeving van Bredene (wikipedia)*

Krommenie ‘het kromme water’ (Zaanstad, Noord-Holland), die naderhand kon evolueren tot een tweeklank *ij*, zoals in de waternaam *het IJ* en de nederzettingnaam *IJmuiden* ‘monding van het IJ’. De vorm *ede*, afzonderlijk onder andere voorkomend als gemeentenaam in Zeeuws-Vlaanderen en in Gelderland, en in samenstellingen zoals *Noordede*, is hypercorrect en dus etymologisch onjuist. Het is een creatie uit de kanselarijen, waar klerken oordeelden dat het volkstalige *ee* door het deftiger *ede* diende te worden vervangen, naar analogie van formele – en etymologisch wél correcte – varianten als *lede* naast *lee* of *mede* naast *mee*.

DIALECTISCHE BENAMING BRÈENINGE: EEN PRODUCT VAN VOLKSETYMOLOGIE

In het dialect van Bredene en omgeving wijkt de gemeentenaam af van de officiële vorm: men zegt *Breeëninge* of *Brèëninge*. Waarschijnlijk schuilt daar een volksetymologische herinterpretatie

achter. Toen de waternaam *ee* verdwenen was uit de gewone Middelnederlandse woordenschat, werd het tweede deel in *breeden-ee* niet langer begrepen. De scherplange *ee*, uitgesproken als *eeë*, ging men vereenzelvigen met het bekende achtervoegsel *-inge*, dat tot voor enkele eeuwen ter plaatse nog min of meer klonk als *ieë*, een tweeklank die dus goed geleek op die in de waternaam. Opmerkelijk is dat het toponiem nooit in zijn volkstalige gedaante is geattesteerd. Althans niet volgens de informatie in het woordenboek van De Flou, dat onder meer de volgende varianten geeft: 1087 *Bredene*, 1115 *Bredenam* (accusatief), 1275 *Breedenee*, 1464 *Brene*, 1488 *Breedeneede*, 1517 *Breenede*, 1620 *Breenee*.

Overigens heeft de etymologisch correcte vorm in de loop van de geschiedenis ook behoorlijk aan transparantie ingeboet. Toen de zinnvolle verbinding *breeden-ee* tot toponiem versteende, verdween het tweetoppige accent en werd enkel nog de eerste lettergreep beklemtoond. Dat mechanisme zien we vaak aan het werk wanneer soortnamen tot eigenaam fossiliseren. Anders dan soortnaam-uitdrukkingen, heeft een eigenaam voor de taalgebruiker geen beschrijvende waarde ten opzichte van het benoemde, het is een louter identificerend taalteken geworden, een etiket als het ware voor één individu of een individueel object. Vandaar dat men geneigd is eigennamen op te vatten als ongelede woorden, en ze ook als zodanig te beklemtonen, nl. met slechts één accentpiek aan het woordbegin. Die beginaccentuering, eigen aan de hele Germaanse taalfamilie, leidt tot slijtage en soms zelfs lettergreepverlies aan het wordeinde. Uiteraard zal in het geval van *Bredene* de reductie van de oorspronkelijke tweeklank *eeë* tot een doffe *e* bespoedigd zijn door de teloorgang van de waterbenaming *ee* in de dagdagelijkse woordenschat.

STRANDJUTTEN, -JUTTER en VLAAMS STRANGEDRIFTER

(*Strand*)jutten en -jutter zijn Hollandse en Friese woorden met burgerrecht in de Nederlandse standaardtaal. Ze komen ook voor in de Zeeuwse dialecten, maar vermoedelijk zijn ze daar recent uit het Hollands geïmporteerd. Het WZD vermeldt immers *jutten* noch *jutter*, maar geeft als autochtone Zeeuwse woorden resp. het werkwoord *strandlopen* en het zelfstandig naamwoord *buit*. Dat laatste woord, ook in de Friese samenstelling *bûtsiker* ‘buitzoeker’, is afgeleid uit het substantief *buit*, langs de hele kust der Lage Landen het gebruikelijke woord voor de strandvondst van de jutter.

DE STRANDJUTTER IS EEN STRANDDIEF

Aan de Belgische kust zijn (*strand*)jutten en (*strand*)jutter evenmin inheems, ook al geeft WVD - Zeevisser (p. 505-06) attestaties van *strandjutter* in de meerderheid van de opnameplaatsen tussen De Panne en Zeebrugge. Autochtoon is dat woord niet, de Vlaamse informanten kennen het uit populaire romans en tv-series, waaronder vooral het ooit erg gesmaakte feuilleton *Sil, de strandjutter*, naar het gelijknamige boek van Cor Bruijn uit 1940. In eigen kring echter duiden vissers en kustbewoners de jutter aan met een traditionele dialectbenaming, zoals *strangeschuimer*, *strangeloper*, *strangeraper* en, vooral, (*strange*)drifter. Andere AN benamingen voor de jutter zijn *stranddief* en *strandrover*.

De *jut*-woorden gaan naar alle waarschijnlijkheid terug op *Jut*, de naam van een inwoner van Jutland, het grootste schiereiland van Denemarken (EWN i.v. JUTTEN). In vroegere tijd stonden de Jutten, net zoals de Denen trouwens, bij de Nederlanders in een kwalijk daglicht. Ze heetten onbetrouwbaar te zijn, ze werden voor schelmen en dieven aangezien (WNT i.v. JUT II). Vandaar dat hun naam evolueerde tot scheldnaam voor verachtelijk volk, zoals ook benamingen als *Deen* en *Drent* in het noordelijke en (*rare*) *Krowaat* in het Belgische Nederlands. Was een *jut* een dief, dan was een *strandjut* een stranddief. Uit dat naamwoord werd het werkwoord *strandjuten* afgeleid, ook verkort tot *jutten*, voor het beoefenen van de stranddieverij. Uit de stam van dat werkwoord werd dan met behulp van het erg productieve agentieve achtervoegsel *-er* het substantief *jutter* gevormd voor de persoon die het strand afschuimt op zoek naar nog bruikbare aangespoelde spullen.

Deze theorie is plausibeler dan de hier en daar geopperde suggestie als zou *jutten* een variant zijn van *jatten* ‘stelen’. De overgang *a > u* in een beklemtoonde lettergreep is immers hoogst ongewoon, en bovendien zijn *jutten* en *jatten* uit verschillende taalsferen

MD

afkomstig: *jatten* komt uit het Hollandse Bargoens, terwijl *jutten* ongetwijfeld zijn oorsprong vindt in de taal van de kustbewoners, mensen die leefden van de zee. Vandaar dat *jatten* betrekking heeft op stelen in het algemeen, terwijl *jutten* uitsluitend gezegd wordt van stranddieverij.

Ook vandaag is strandjuten niet toegelaten aan de Belgische kust. Blijkens het Kustreglement is het verboden zonder bijzondere machtiging vanwege ambtenaren of bedienden van de overheid om van de stranden welke materialen of voorwerpen dan ook, met inbegrip van de op het strand geworpen wallen, weg te halen. De vinder moet aangifte doen aan de ontvanger der domeinen, die de vondst voor één jaar bewaart in afwachting dat de rechtmatige eigenaar ervan zich komt melden. Die kan zijn eigendom terugvorderen tegen vergoeding van de gemaakte kosten. Gebeurt dit niet binnen de termijn van één jaar, dan vallen de goederen toe aan de staat. Dit Kustreglement gaat terug tot het Wrakkenedict van 10 december 1547: ‘*annopende de verdroncken goedynghen ofte die by der Zee opt Stranghe gheworpen ende aldaer ghevischt ofte ghevonden zijn, dat niemant en vermogh de zelve te husene ofte daer anne handt te slane, zonder den Ontfanghere van den extra-ordinairden de wete te doene*’)

VLAAMS (STRANGE)DRIFTER: EEN WOORD MET MIDDELEEUEWSE WORTELS

(*Strand*)jutten en -jutter lijken jonge woorden te zijn: de oudste vindplaatsen in het WNT (*strandjutter* i.v. STRAND) en het WFT (i.v. JUT I) gaan niet verder terug dan de 19de eeuw. Hetzelfde geldt voor het synonieme substantief *strandrover*. Ruim een eeuw eerder wordt synoniem *stranddief* vermeld,

het vroegst in het woordenboek van Aubin uit 1702 (p. 737). Woorden die zo goed als zeker al in de middeleeuwen voorkwamen, zijn de West-Vlaamse benamingen met het bestanddeel *drift*. Hoewel (*strange*)driften en (*strange*)drifter zelf niet terug te vinden zijn in de Middelnederlandse bronnen, wordt al sinds het vroege Middelnederlands het woord *zeedrift* in Vlaamse, Zeeuwse en Hollandse bronnen aangetroffen als benaming voor “goed dat uit de zee komt aandrijven, strandvond” (MNW i.v. SEEDRIFT). Het wordt al geattesteerd in de tijd dat ambtelijke stukken nog in het Latijn werden geschreven; de oudste vindplaats is zo’n Hollandse oorkonde uit 1258, die o.m. bepaalt dat “nullus habebit *zedricht* nisi comes”, wat enkele decennia later (1290) in de volkstalige versie luidt dat “niemant en sal hebben *zeedricht* dan die grave” [niemand zal zich *zeedricht* toeëigenen behalve de graaf]. De vorm *dricht* in deze citaten is door *ft > cht*-wisseling (vgl. *heft-hecht* ‘handvat van een werktuig’) ontstaan uit ouder *drift*, zelf afgeleid uit de stam van het werkwoord *drijven*. *Zeedrift* is dus wat uit zee aan komt gedreven, m.a.w. aangespoeld goed. Iemand die op “zeedrift” uit was, werd een *drifter* genoemd, en de handeling zelf ging *driften* heten.

Bronnen

- Aubin N. (1702). *Dictionnaire de marine contenant les termes de la navigation et de l'architecture navale ... enrichi des figures etc.* Amsterdam, Pierre Brunel.
- De Flou K. (1914-1938). *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesië, het Land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne, en een gedeelte van het graafschap Ponthieu*, 18 delen. Brugge.
- EWN = M. Philippa, F. Debrabandere, A. Quak, T. Schoonheim & N. Van der Sijs (red.), *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003-2009. (<http://www.etymologiebank.nl>)
- MNW = E. Verwijs & J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage, 1885-1929. (<http://gtb.inl.nl/?owner=MNW>)
- VMNW = W.J.J. Pijnenburg e.a. (2001). *Vroegmiddelnederlands woordenboek*. Leiden, Gopher Publishers. (<http://gtb.inl.nl/?owner=VMNW>)
- WFT = R. De Boer & K.F. Van der Veen (red.), *Woordenboek fan de Fryske taal – Woordenboek der Friese taal*. Leewarden, Fryske Akademy Ljouwert, 1984 – 2011. (<http://gtb.inl.nl/?owner=WFT>)
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's-Gravenhage / Leiden, 1864-1998. (<http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>)
- WVD - Zeevisser = Roxane Vandenbergh. *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II: Niet agrarische vaktalen. Aflevering 7: De zeevisser*. Gent, Tongeren, 2000.
- WZD = H.C.M. Ghijsen, *Woordenboek der Zeeuwse dialecten*. 's-Gravenhage, Van Goor, 1964.